

Svetlana PROCOP

Mișcarea socială a romilor din Republica Moldova (1991–2001): liderii și organizații*

<https://doi.org/10.52603/rec.2023.34.05>

Rezumat

Mișcarea socială a romilor din Republica Moldova (1991–2001): liderii și organizații

În acest articol vom prezenta procesul de formare a mișcării sociale a romilor în Republica Moldova începând cu independența și până la începutul noului secol. Crearea organizațiilor sociale a contribuit la începutul trezirii conștiinței etnice la romi, ceea ce a avut un impact pozitiv asupra proceselor care au loc și azi în rândul comunității etnice rome. Numai în perioada 1991–2001 în Republica Moldova au fost acreditate circa zece organizații social-politice, a căror formare era legată de sarcina de protecție socială și de sprijinire a dezvoltării culturale a comunităților de romi din Republica Moldova. Una dintre primele organizații socioculturale create în anii '90 ai sec. XXI a fost Asociația „Romii Moldovei” (1990), al cărei președinte era Pavel Andreicenco. În 1997, Artur Cerari, baron al romilor, a fost ales președinte al societății nordice sub aceeași denumire – „Romii Moldovei”. În același an a luat ființă Asociația Femeilor Rome „Juvlia Romani”, condusă de Ecaterina Drosu, medic de profesie. Cu un an mai târziu a fost creată (1998) Asociația „Terminatago-Rroma” („Tinerii romi”), al cărei președinte a fost ales Pavel Andreicenco (junior). Asociația Etno-social-cultural-educatională „Bakhtalo Rom” (1999), condusă de cunoscutul poet și traducător rom Anatol Rădiță, a fost creată pentru a rezolva problema garantării educației în școlile din localitățile în care romii locuiesc compact, în limba maternă a romilor – romani.

Cuvinte-cheie: romii din Republica Moldova, mișcarea socială, liderii, asociații.

Резюме

Социальное движение ромов Республики Молдова (1991–2001): лидеры и организации

В настоящей статье представлен процесс становления социального движения ромов Республики Молдова, начиная с обретения независимости и до начала нового столетия. Создание общественных организаций способствовало началу пробуждения этнического сознания ромов, что не могло не отразиться положительно на процессах, происходящих в среде ромского этнического сообщества. Только в период 1991–2001 гг. в Республике Молдова было аккредитовано около десяти общественных организаций, образование которых было связано с задачей социальной защиты и поддержки культурного развития сообщества ромов в Республике Молдова. Одной из первых социокультурных организаций, созданных в 90-е гг. прошлого века, была Ассоциация „Romii Moldovei” (1990), председателем которой являлся Павел Андрейченко. В 1997 г. Артур Черарь, цыганский барон, был избран председателем северного общества „Romii Moldovei”. В этом же году была создана Ассоциация цыганских женщин „Juvlia Romani”, которую возглавила Екатерина Дросу, врач по профессии. Го-

дом позже была образована Ассоциация „Terminatago-Rroma” (Цыганская молодежь) (1998), председателем которой был Павел Андрейченко (младший). Этносоциально-культурно-просветительская ассоциация «Бахтало Ром» (1999), которую возглавил известный поэт-ром, переводчик Анато́л Рэдицэ, была сформирована с целью решить проблему гарантии обучения в школах населенных пунктов, где компактно проживают ромы, на родном языке ромов – романи.

Ключевые слова: ромы Республики Молдова, социальное движение, лидеры, организации.

Summary

Roma Social Movement in the Republic of Moldova (1991–2001): leaders and organizations

In this article, we will present the process of formation of the Roma social movement in the Republic of Moldova, starting with its independence until the beginning of the new century. The creation of public organizations contributed to the beginning of the awakening of the ethnic consciousness of the Roma, which could not but have a positive impact on the processes occurring among the Roma ethnic community. Only in the period 1991–2001, about ten public organizations were accredited in the Republic of Moldova, whose formation was related to the task of social protection and supporting the cultural development of the Roma community in the Republic of Moldova. One of the first socio-cultural organizations created in the 1990s was the Association “Romii Moldovei” (1990), whose president was Pavel Andreichenko. In 1997, Artur Cerari, a Gypsy baron, was elected president of the northern society “Romii Moldovei”. In the same year, the Association of Roma Women “Juvlia Romani” was created, headed by Ecaterina Drosu, a doctor by profession. A year later, the Association “Terminatago-Rroma” (Gypsy Youth) was created (1998), whose president was Pavel Andreichenko (junior). The ethno-social-cultural-educational association “Bakhtalo Rom” (1999), headed by the famous Romani poet and translator Anatol Raditsa, was created to solve the problem of guaranteeing education in schools from places where Roma live compactly, in the native language of the Roma – Romani.

Key words: Roma of the Republic of Moldova, social movement, leaders, organizations.

Introducerea

Odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova a început procesul de mobilizare etnică nu numai a grupului etnic majoritar, ci și a multor minorități naționale. Nu au stat deoparte nici romii din republică, care au început treptat să-și declare poziția cu privire la rolul și locul lor în societatea modernă moldovenească.

Autorii cărții „Emergența societății civile. Romii în Republica Moldova: între toleranță și pre-judecăți” Nicolae Sali și Ion Duminica denotă: „Renașterea identității naționale a majorității moldovenești a coincis în timp cu renașterea minorităților naționale (a ucrainenilor, găgăuzilor, bulgarilor, romilor etc.). Procesul de regăsire a identității naționale s-a dovedit a fi îndelungat și mult prea controversat și se desfășura în baza legislației interne și internaționale” (Sali, Duminica 2006: 116-117).

Atunci când vorbim sau scriem despre activitatea politică și socială a romilor din republică, evidențiem mereu acei lideri care devin înaintașii așa-zisei mobilizări etnice. O etapă importantă este maturizarea și includerea elitei unui anumit grup etnic în acest proces. Așa s-a întâmplat că din republica noastră la începutul anilor '90 ai secolului XX principala elită socială a romilor a fost completată cu persoane din elita culturală formată în Uniunea Sovietică.

Deși, acest lucru nu a fost suficient. Era nevoie de un cadru legislativ adecvat și de o anumită experiență de viață de lucru cu oamenii. Toate acestea au devenit posibile odată cu declararea independenței țării noastre.

„Republica Moldova are o anumită experiență în ceea ce privește armonizarea multilaterală a relațiilor minorităților naționale și asigurarea cadrului legislativ necesar pentru respectarea drepturilor și libertăților omului. Constituția țării obligă statul să recunoască și să garanteze drepturile cetățenilor la păstrarea, dezvoltarea și evidențierea specificului etnic, cultural, lingvistic și religios”, denotă autorii (Sali, Duminica 2006: 121-122).

Mai mult ca atât, scriu autorii, devenind independentă, Republica Moldova s-a alăturat tuturor țărilor europene în ceea ce privește protecția drepturilor minorităților naționale. Nu vom aduce în acest context toate datele cu privire la această problemă extinsă, deoarece depășește scopul acestui articol. Să reamintim doar, referindu-ne la lucrările lui N. Sali și I. Duminica, că unul dintre evenimentele importante pentru țara noastră a fost ratificarea de către Parlamentul Republicii Moldova (22 octombrie 1996) a Convenției-cadru pentru Protecția minorităților naționale din Republica Moldova¹. În perioada 1991–2004, Guvernul republicii a aprobat o serie de documente privind adoptarea măsurilor de susținere a culturilor naționale ale minorităților etnice din Republica Moldova.

Unul dintre pașii importanți a fost crearea în anul 1991 în cadrul Guvernului Republicii Moldo-

va a Departamentului de Stat pentru Probleme Naționale al Republicii Moldova ca organ permanent independent al puterii executive de stat, implementând politica statului în domeniul relațiilor naționale și funcționării limbilor. Rezoluția Parlamentului privind înființarea Departamentului este adoptată pe data de 14 noiembrie 1990. Dar numai la 25 aprilie 1991 a fost semnată Hotărârea Guvernului privind formarea Departamentului, fiind determinate atribuțiile și personalul. Pe parcursul a trei decenii, Departamentul a suferit o serie de redenumiri (din 2018 se numește Agenția pentru Relații Interetnice)².

Pe arena internațională aveau loc evenimente ce nu puteau fi ignorate în tânăra republică suverană. Într-o decizie luată la Helsinki în iulie 1992, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) a stabilit postul de Înalt Comisar pentru Minoritățile Naționale pentru a „ajuta la prevenirea conflictelor cât mai devreme posibil”³.

Cu toate acestea, în ceea ce privește protecția drepturilor populației de etnie romă din Republica Moldova, cadrul legislativ s-a format încă din momentul emiterii primei Rezoluții, în care se vorbea despre asigurarea dezvoltării culturii lor naționale. La 8 octombrie 1993, Guvernul a aprobat Hotărârea nr. 51 „Cu privire la măsurile de asigurare a dezvoltării culturii naționale țigănești”. Rezoluția, precum și Decretul nr. 131 (din 16 februarie 2001) „Cu privire la unele măsuri de susținere a țiganilor din Republica Moldova”, a cărui implementare a fost planificată pentru următorii 10 ani (2001–2010), a făcut posibilă deschiderea unor programe speciale pentru romii din republică la Radio și TV Moldova (spre exemplu, *Petalo Romano*). Aceeași Rezoluție prevedea crearea unui Sector de cercetare în cadrul Institutului de Cercetări Interetnice al Academiei de Științe a Moldovei – *Istoria și cultura țiganilor din Republica Moldova* (2004).

Până în acel moment, o serie de organizații publice funcționau deja în republică, menite să protejeze drepturile și cultura romilor. „Un rol deosebit în apărarea drepturilor minorităților naționale le revine organizațiilor etnoculturale obștești, care sunt aproximativ în număr de 100, notează autorii cărții N. Sali și Ion Duminica (Sali, Duminica 2006: 123).

După 1999, în Republica Moldova au început să se creeze organizații socioculturale și sociopolitice la toate nivelurile etnice. Acest lucru a fost facilitat de faptul că în 1999 au fost adoptate Recomandările privind participarea efectivă a minorităților naționale la viața publică și politică (Lund, Suedia, septembrie 1999)⁴.

Scopul principal al acestor Recomandări a fost asigurarea includerii minorităților naționale în viața națională, permițându-le în același timp să-și păstreze identitatea și caracteristicile lor culturale, promovând astfel buna guvernare și asigurând integritatea statului.

Astfel, pe lângă Departamentul Relații Interetnice, în această perioadă (1990–2001) au fost acreditate circa zece organizații social-culturale neguvernamentale dedicate apărării și dezvoltării sociale și culturale a comunității de romi din Republica Moldova.

Societatea Social-Culturală „Romii Moldovei” (1990)

Una dintre primele organizații social-culturale creată în anii '90 ai secolului trecut a fost Societatea Social-Culturală „Romii Moldovei” (1990), președinte – Pavel Andreicenco⁵ (1990–2001). Intervenția sa activă în politică și mișcarea social-culturală nu putea trece neobservată. Publică articole în presa locală, scrisori deschise către autoritățile republicii, le pune întrebări incomode despre situația romilor din țară. Nici jurnaliștii nu-l ignoră, preluând inițiativa de a fi în epicentrul problemelor sociopolitice.

Jurnaliști, cercetători și scriitori au scris despre Pavel Andreicenco ca artist și persoană publică, printre aceștia se numără: S. Balan, D. Codreanu, I. Crețu, L. Curchi, L. Doroș, Ion Duminica, C. Evdochimov, G. Gonța, J. Gordeeva, S. Istratii, E. Koroliova, E. Loteanu, D. Mihailov, A. Mihailiova, N. Mircea, V. Olărescu, C. Partole, V. Prohin, V. Pruteanu, E. Roitburd, Ia. Rostova, A. Strâmbeanu, T. Șmundeak, P. Șornikov, A. Știrbu, N. Tornea, A. Țarălungă, V. Velicico, Iu. Vorobiova și mulți alții.

Odată cu începutul renașterii mișcării etnoculturale din republică, Pavel Andreicenco își îndreaptă toată atenția (adunându-și toată puterea, voința și dorința de a ajuta în acest sens) să se asigure că reprezentanții populației de etnie romă (el însuși fiind rom), să devină cetățeni cu drepturi depline ai țării lor, integrându-se în viața socială, culturală și politică a țării.

După ce am analizat presa republicană, am găsit publicații despre Pavel Andreicenco în următoarele publicații de limba rusă: *Вечерний Кишинев*, *Независимая Молдова*, *Литератор*, *Труд Молдова*, *Кишиневские новости*, *Моя Молдова*, *Столица* (aproape 40 publicații la număr). Aceste publicații includ și interviuri cu Pavel Andreicenco. Au fost mai puține publicații în limba română, dar în ceea ce privește importanța problemelor abordate, acestea nu sunt mai puțin valoroase, chiar în

unele cazuri invers: *Curierul de seară*, *Moldova Suverană*, *Dialog*, *Jurnalul National*, *Chișinău*, *Capitala* (mai mult de 20 publicații).

Evident că Pavel Andreicenco nu a putut să fie pasiv în ceea ce privește rezolvarea problemelor importante din republică și în afara problemelor comunității de romi, despre care a scris și a vorbit în interviurile sale în calitate de președinte al Societății Social-Culturale „Romii Moldovei”. De exemplu, într-un articol publicat în 1993 în ziarul guvernamental *Nezavisimaya Moldova*, P. Andreicenco vorbește despre etnogeneza poporului rom, conturează istoria acestora și miturile care înconjoară originea romilor (Андрейченко 1993). Cu durere și amărăciune, Andreicenco scrie despre o pagină neagră din istoria romilor din Moldova – despre sclavie. Ca exemplu reproduce scena vânzării țiganilor în piață din „Povestea unui galbân” de V. Alecsandri. Pavel Andreicenco admite că romii rămân în urmă față de popoarele din jurul lor în ceea ce privește educația și cultura și că au nevoie de ajutor pentru a-și egala drepturile cu restul populației.

Trec trei ani, iar Pavel Andreicenco se îndreaptă din nou către autoritățile republicii, scriind o scrisoare deschisă (Андрейченко 1996). În această scrisoare, autorul nu numai că reproduce istoria apariției romilor în Moldova, dar atrage atenția publicului și asupra situației acestora în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când peste 300 de mii de romi au fost uciși în lagărele de concentrare naziste. Mai mult, Andreicenco dezvăluie sfânta sfintelor, vorbind despre mentalitatea romilor și despre condițiile prealabile pentru formarea acesteia: „Persecuția constantă, pogromurile, atitudinea disprețuitoare a celorlalți și alte umilințe au dezvoltat în strămoșii noștri un sentiment crescut de autoconservare – izolare, resentimente și neîncredere în ceilalți” (Idem).

Anume în această scrisoare, Pavel Andreicenco se adresează pentru prima dată autorităților republicii cu cererea de a rezolva următoarele probleme stringente în sprijinirea romilor din Moldova: „Dacă este posibil, să fie asigurate locuri în instituțiile de învățământ secundar și superior pentru tinerii romi care caută cunoștințe; cluburi de interese în care tinerii neliniștiți «de stradă» își puteau petrece timpul liber; să înființeze un ziar care să acopere informația despre cultura, viața și problemele stringente ale romilor, consolidând castele lor împărțiate în prezent; crearea unui fond pentru a ajuta familiile numeroase și copiii fără adăpost;

deschiderea unui teatru de stat de muzică și dramă țigănească în capitala republicii” (Idem). Pavel Andreicenco a avertizat autoritățile că, dacă procesul de degradare a acestui popor nu va fi oprit, romii se vor întoarce la o stare nomadă, ceea ce este extrem de nedorit într-un stat democratic.

Jurnalista și scriitoarea Claudia Partole scrie în 1999 un eseu despre Pavel Andreicenco, crezând că a ajuns la o răscruce a drumurilor vieții, când putea, privind înapoi, din culmea experienței sale de viață, să se întrebe dacă a făcut suficient pentru conaționalii lui. Pavel Andreicenco își împărtășește visul principal – să creeze un teatru țigănesc la Chișinău, cu trupa sa de artiști romi, să deschidă o școală pentru romi, cu profesori romi, cu speranța ca Academia de Arte din Republica Moldova să rezerve câte 10 locuri fiecărei catedre pentru romi.

Anul 2001. Din acest moment a început numărarea inversă a ultimelor luni din viața lui Pavel Andreicenco. Crearea societății social-culturale „Romii Moldovei” și-a sărbătorit a zecea aniversare. În acest sens, Departamentul Relații Naționale a organizat o masă rotundă. Participanții și-au exprimat speranța că visul lui P. Andreicenco de a crea un teatru de tip „Romen” se va împlini. În încheierea întâlnirii, notează autorul articolului, participanții săi s-au bucurat că, cu ajutorul organizațiilor mondiale și al societății „Romii Moldovei”, în anul 2000, mai mulți băieți și fete de etnie romă au devenit studenți ai Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova (Георгиева-Воробьева 2001).

În februarie 2001 a avut loc un mare eveniment în viața romilor din Moldova – Primul Congres Republican al Romilor. Organizarea sa a coincis cu publicarea Decretului guvernamental „Cu privire la unele măsuri de susținere a romilor din Republica Moldova pentru perioada până în 2010”. Acest document a avut ca scop studierea situației romilor pe baze științifice și elaborarea unor programe teritoriale specifice pentru protecția socială, ocuparea forței de muncă și dezvoltarea culturală a acestora. Pavel Andreicenco, în calitate de președinte al Societății social-culturale „Romii Moldovei” și președinte al Centrului „Romii Sinti” de la Primăria Chișinău, nu a putut să nu-și exprime profunda satisfacție că „s-a spart gheața” pe o problemă care a îngrijorat mulți reprezentanți ai etniei rome, pledând pentru prosperitatea poporului rom. Congresul a reunit reprezentanți a peste 200 de mii de romi, persoane oficiale și neoficiale, din toate regiunile Republicii Moldova. La forum s-a spus că totul trebuie făcut pentru ca romii să-și poată păș-

tra identitatea și să nu se asimileze, așa cum a fost cândva (Idem).

Jurnaliștii s-au întrecut pentru a-l intervieva pe Pavel Andreicenco, oferind cititorilor fapte și dovezi noi din viața acestei personalități. Unul dintre ultimele interviuri cu Andreicenco a fost preluat de Elena Roitburd din ziarul *Stolița* în ajunul Zilei Internaționale a Romilor (Ройтбурд 2001).

Pavel Andreicenco a recunoscut în ultimul său interviu că ridicarea unui monument pentru romii uciși în timpul celui de-al Doilea Război Mondial este „datoria noastră morală”. Împreună cu conducerea Primăriei s-a decis problema locului unde urma să fie montată piatra de temelie. Era planificat pentru lunile mai–iunie 2001. Alianța Franceză din Moldova a oferit sprijin financiar pentru acest scop nobil, părea că visele lui Andreicenco încep să devină realitate. Dar, la începutul verii, pe 16 iunie 2001, Pavel Andreicenco a decedat în urma unui atac de cord.

Rezolvarea problemelor romilor prin prisma economiei (Valentin Cerari)

Inițiativa începută de Pavel Andreicenco nu a trecut însă neobservată. În locurile în care trăiesc compact romii, în orașul Soroca au început să apară antreprenori din rândul localnicilor, conștientizând importanța implicării romilor în muncă. Acest lucru este descris în materialul publicat de Irina Norkina, care l-a interviuat pe Directorul general al Asociației de cusut și tricotat „Cerari” (Норкина 1994). Întreprinderea, care avea în acel moment circa 10 mii de angajați, avea filiale în Ucraina, Rusia și România. Nu vom repovesti conținutul articolului, vom cita doar cuvintele directorului Asociației, Valentin Cerari, care a recunoscut, răspunzând la întrebarea unui jurnalist, ce așteaptă el din această afacere: „Pentru mine, banii nu sunt totul. Îmi doresc să se producă o revoluție în conștiința romilor: poți lucra cinstit, și să nu duci un stil de viață seminomad, pentru a te integra în societate, de a fi înțeleș, de a fi cât mai util și de a fi respectat. Nicăieri în lume țigăanii nu au ajuns într-o asemenea poziție ca în nordul Republicii Moldova. Vreau ca oamenii mei să înțeleagă că, copiii ar trebui să învețe, să construiască fabrici și magazine. Romii au un spirit antreprenorial înnăscut; au nevoie doar de puține cunoștințe. Aceasta este casa noastră și vreau să demonstrez prin exemplul meu personal <...> că putem lucra în patria noastră”. Se știe că Valentin Cerari a participat la alegerile parlamentare din 27 februarie 1994 ca candidat independent. La întrebarea jurnalistului: „Ce l-a determinat să facă asta?” el a răspuns că

„pur și simplu știe să-și conducă oamenii la o viață normală; că vede rezolvarea problemelor sale prin prisma economiei” (Idem).

De-a lungul celor zece ani de activitate a Societății social-culturale „Romii Moldovei”, în republică s-au format o serie de mișcări social-culturale rome de aceeași importanță, conduse de oameni mai puțin cunoscuți din țară, care au avut misiunea să devină lideri ai mișcării sociale de romi.

Societatea nordică „Romii Moldovei”, președinte Artur Cerari (1997)

În 1997, Artur Cerari⁶ a fost ales președinte al Societății nordice „Romii Moldovei”. Aflăm despre acest lucru din „detalii la portretul” lui Artur Cerari, care, după moartea tatălui său, a moștenit titlul de baron al romilor din Republica Moldova (Кобэсныу 1997). Artur Cerari i-a recunoscut jurnalistului că își vede principalul scop în protejarea intereselor poporului său, în justificarea încrederii oamenilor și în continuarea activității dinastiei Cerari, datorită căreia „țigani din Soroca duc o viață sedentară de aproape 300 de ani, integrându-se tot mai mult în viața socială, economică și politică a orașului, a țării” (Idem). Planurile baronului au inclus măsuri precum: 1. Transformarea orașului Soroca într-o zonă ecologic-economică; 2. Deschiderea unui centru internațional de reabilitare pentru dependenții de droguri; 3. Crearea unui fond național pentru dezvoltare și revigorare culturală a romilor; 4. Deschiderea claselor speciale în care copiii romi vor studia în limba lor maternă – romani; 5. Deschiderea unei Facultăți de Studii Romologice pentru formarea cadrelor didactice.

Asociația socială (a femeilor rome) „Juvlia Romani” (1997), Ecaterina Drosu

O altă organizație de acest gen, a cărei statut prevedea protejarea intereselor oamenilor săi, a fost Asociația socială (a femeilor rome) „Juvlia Romani” (1997), președinte Ecaterina Drosu⁷, medic de profesie. În presa locală nu există aproape nicio informație despre această asociație și activitatea ei. Una dintre primele mențiuni am găsit-o în articolul lui Victor Prohin despre Prima Conferință Științifică (30 ianuarie 1998) care s-a desfășurat sub patronajul Departamentului de Relații Naționale și al Societății Social-Culturale „Romii Moldovei” (Prohin 1998). În acest context a fost menționată și E. Drosu, care a luat cuvântul în plen.

Următoarea publicație despre Ecaterina Drosu este legată de conferința de presă susținută la Chișinău cu ocazia lansării lucrării de cercetare „Țigani din Republica Moldova”, care a fost publicată în cadrul

programului „RIPPLE” pentru Europa Centrală și de Est. Pe lângă Republica Moldova, în acest program au fost incluse încă șase țări – Macedonia, Albania, Slovenia, România, Bulgaria și Ucraina. Scopul programului a fost de a integra mai activ tinerii romi în viața sociopolitică a țării și de a le crește potențialul intelectual. În cadrul acestei conferințe de presă, E. Drosu a declarat reporterilor că scopul lucrării este de a trezi interesul publicului față de situația romilor din Moldova, întrucât, în comparație cu reprezentanții altor minorități etnice, aceștia se confruntă cu cele mai dificile probleme. E. Drosu a afirmat că guvernul Republicii Moldova tratează cu superficialitate problemele romilor și se străduiește doar să creeze aparența că Moldova este un stat democratic.

Președintele „Juvlia Romani” a considerat că romii ar trebui să fie mai bine reprezentați în organele publice locale și centrale. La conferința de presă s-a remarcat faptul că romii nu își cunosc limba și obiceiurile, iar „identitatea națională a acestui popor se pierde în sălbăcia ignoranței și analfabetismului”. Nivelul scăzut de educație este principalul motiv pentru situația creată la acea vreme, a subliniat Drosu.

Ea a afirmat că discriminarea romilor în societate are loc în principal în mass-media, unde aceștia sunt descriși ca hoți, traficanți de droguri și traficanți de femei. Mai mult, există „nerespectarea drepturilor politice, economice și culturale ale romilor din Republica Moldova”. „Deși asociația există doar de cinci ani, am obținut rezultate concrete prin implementarea unui număr de proiecte finanțate de astfel de organizații internaționale precum Consiliul European, UNICEF, Fundația Soros din Moldova, Programul ONU pentru Dezvoltare, CORDAID, MRG. Ținta principală a acestor proiecte a fost populația romă din Republica Moldova”, a declarat Ecaterina Drosu (Исследование 2002).

Ziarul „Nezavisimaya Moldova” scrie despre aceeași carte, relatând că la Chișinău a avut loc o prezentare a unei noi cărți despre etnia romilor din Republica Moldova, care reflecta situația romilor din țară. Cartea a fost publicată în limbile română și engleză (Autori: E. Drosu și N. Sali etc.) „După cum notează autorii, conform datelor oficiale, în Moldova sunt puțin peste 20 de mii de romi. Dintre aceștia, 70 la sută sunt șomeri și fiecare a doua persoană nu a lucrat deloc. În plus, 12% dintre copiii cu vârsta cuprinsă între 7 și 16 ani nu au studiat niciodată. Cel mai mare număr dintre aceștia au fost identificate în județele Soroca, Tighina și Orhei” (Состоялась 2002).

La aceeași conferință de presă, după cum a raportat agenția INFOTAG, Ecaterina Drosu a prezentat date șocante, că trei sferturi dintre romii din Republica Moldova sunt șomeri, iar 25% din populația adultă este analfabetă. Un sondaj sociologic realizat în cadrul programului Ripple în Republica Moldova în rândul romilor a arătat că 18,5% dintre aceștia suferă de vreo boală cronică, dar din lipsă de fonduri, de obicei, nu solicită ajutor medical. Drosu a spus că programul, care este finanțat de organizația neguvernamentală britanică Minority Rights Group International, are ca scop asigurarea accesului romilor la educație și îmbunătățirea opiniei publice despre aceștia. „Organizația noastră oferă servicii juridice gratuite romilor, iar pe viitor intenționăm să deschidem un spital gratuit”, a spus E. Drosu (Три четврти).

Conform raportului Fundației Soros, E. Drosu a organizat Conferința internațională „Drepturile femeilor și copiilor romi în lumina Convenției Europene a drepturilor omului” (aprilie 1998, Chișinău). Conferința a avut drept scop sensibilizarea factorilor de decizie la problemele minorității romilor în Republica Moldova: problemele analfabetismului și drepturile omului, interesul romilor pentru cultură în societate (Raport 1998).

Programul Radio TV RM „Petaló Romano” – un proiect cultural al Eudochiei Negru

Eudochia Negru nu prea se încadrează în formatul liderilor mișcării etnoculturale a romilor în primul deceniu de la independența Republicii Moldova. Dar, datorită programului „Petaló Romano”, și mai ales ei personal, așa cum s-a menționat și în presă, romii au avut ocazia să audă mai multe despre conașionalii lor și să comunice mai des între ei. În cadrul programului au fost pregătite mai multe emisiuni despre istoria romilor, problemele și aspirațiile acestora. Pentru a participa la program, E. Negru a invitat nu doar personalități din domeniul culturii, ci și oameni de știință de la Academia de Științe a Moldovei, de exemplu: Ivan Anțupov, Ion Dron, Andrei Timuș și alții.

Unul dintre materialele publicate în ziarul guvernamental „Nezavisimaya Moldova” în 1998 vorbește despre programul „Petaló Romano” („Potcoava țiganului”), al cărui autor, redactor și gazdă este Artista Emerită a RSSM Eudochia Negru. Programul, regizat de Eudochia Negru, a fost difuzat la Radio și TV RM timp de aproape zece ani (1994–2004) (Иванова 1998).

Asociația „Terminatago-Rroma” („Tinerii romi”) (1998), Pavel Andreicenco (junior)

Despre Asociația „Terminatago-Rroma” („Tinerii romi”) (1998), președinte Pavel Andreicenco (junior), se știe foarte puțin. Din publicația Svetlanei Istratii, care la rubrica „Comunitate” vorbește despre Masa rotundă „Țigani din Republica Moldova: probleme ale dezvoltării social-culturale” (care a avut loc în cadrul Departamentului de Relații Naționale), cititorul află că în republică există și o organizație publică de tineret, condusă de fiul lui Pavel Andreicenco, avocat de formare (Истратий 2000).

Seriozitatea acestei mese rotunde a fost evidențiată de participarea reprezentanților Primăriei mun. Chișinău, Misiunii OSCE în Moldova, Departamentului Ocupării Forței de Muncă, oamenilor de știință din cadrul Academiei de Științe a Moldovei, precum și ai Societății social-culturale „Romii Moldovei”, „Tinerii romi”. Participanții Valentin Zelenciuc, Ivan Anțupov, Pavel Andreicenco, Zinaida Stratulat, Gottfried Hanne, Mihail Sidorov au vorbit despre situația dificilă a romilor din republică atât în oraș, cât și în sate, unde familiile numeroase nu au cu ce să-și hrănească copiii, unde indemnizațiile pentru copii nu sunt plătite, principalele probleme fiind angajarea adulților și analfabetismul copiilor romi. Concluzia principală din cadrul mesei rotunde a fost: „Astăzi în Moldova are loc încălcarea drepturilor minorităților naționale” (Idem).

Nu este greu de observat că, în această perioadă, la așa-numitele mese rotunde au fost invitați angajați ai departamentelor științifice ale Academiei de Științe a Moldovei, istorici, sociologi și etnografi, jurnaliști. Astăzi, situația s-a schimbat radical; la astfel de evenimente participă tineri romi cu studii superioare, doctori în științe, istorici, sociologi, jurnaliști și politologi. Concluzia este evidentă: ultimii douăzeci de ani nu au trecut în zadar, mișcarea socială a romilor din republică a început să dea roadă.

În anul 2000, un material interesant a fost publicat în „Nezavisimaya Moldova” de către etnologul Valentin Zelenciuc. Al doilea titlu al eseului – „Dezvoltarea socioetnică a romilor din Moldova” – definește tema principală pe care o dezvoltă autorul. Motivul pentru care a scris acest articol a fost un fapt istoric. Inițial, în Republica Moldova, Ziua Internațională a Romilor a început să fie sărbătorită în cadrul Zilei Minorităților Naționale, introdusă prin Decret prezidențial. În 2000, această sărbătoare a fost pe 4 iunie. Ziua Internațională a Romilor (8 aprilie) a fost sărbătorită oficial în Republica Moldova abia în 2002. La I Congres al Ro-

milor, desfășurat la Londra în 1971, s-a propus să se sărbătorească anual ziua acestui popor în prima duminică a lunii iunie. Inițiativa congresului, care a reunit reprezentanți din 14 țări, a fost aprobată de UNESCO (Зеленчук 2000).

Fără a repeta în detaliu eseuul lui V. Zelenciuc, vom spune doar că, în linii generale, a prezentat un eseu istoric despre țigani din Moldova – perioada Evului Mediu, secolul al XIX-lea și parțial secolul XX. A fost unul dintre primii care a atras atenția presei că la moment în republică funcționau patru organizații etnoculturale, dintre care cea mai mare era „Romii Moldovei”, condusă de Pavel Andreicenco. Celelalte trei organizații etnoculturale sunt Asociația „Terminatago-Rroma” („Tinerii romi”) (1998), condusă de Pavel Andreicenco (junior), Asociația „Juvlia Romani” („Femeile rome”) și Asociația Etno-Social-Cultural-Educativă „Bahtalo Rom” (1999), condusă de Anatol Rădiță (Idem).

La finalul articolului, V. Zelenciuc face concluzii și recomandări: „Este necesară implementarea unui program social-cultural de dezvoltare a comunității de romi din republică, care să aibă ca scop socializarea romilor în procesul de dezvoltare economică și culturală modernă a Moldovei. Unul dintre primele puncte ar trebui să fie includerea copiilor în învățământul secundar obligatoriu. Este necesar să fie studiată experiența pozitivă a țărilor vecine, în special a Ungariei, unde funcționează universități populare de romi. Societățile de romi din România și Iugoslavia își publică ziarele în limba romă, ceea ce creează o opinie publică care ajută la combaterea fenomenelor negative” (Idem).

În 2000, în raioanele republicii au început să fie constituite comunități de „romi moldoveni”. Acest lucru este confirmat de publicarea în presă a articolului „Pentru a păstra originalitatea. La Ceadâr-Lunga a fost creată Comunitatea Romilor din Moldova” (Чтобы). Aproximativ 350 de familii s-au unit pentru a rezolva probleme legate de păstrarea identității și a tradițiilor naționale. La sărbătoare au fost prezenți invitați din Chișinău, raioane, Departamentul Relații Naționale, diverse comunități naționale, precum și liderul tuturor romilor din Moldova, Artur Cerari – se denotă în această publicație.

Interesul față de romi s-a resimțit nu numai în rândul liderilor organizațiilor etnoculturale, ci și în rândul cetățenilor de rând, care, uitându-se cu atenție în jur, au descoperit că alături de ei, trăind unul lângă altul, se aflau concetățeni care erau clasificați drept „națiuni mici” – romii. Un astfel de material, semnat de Leonid Tuzlov, un veteran de muncă

din satul Sălcuța, raionul Căușeni, este o dovadă în acest sens (Тузлов 2001).

Asociația Etno-Socio-Cultural-Educativă „Bahtalo Rom” (1999), Anatol Rădiță

Un alt material ne-a atras atenția, autorul căruia este jurnalistul Vasile Trofăilă, care a lucrat în anii 2000 corespondent în or. Soroca. Jurnalistul cunoaște istoria romilor, închiriind un apartament în Dealul Țiganilor, împărțind cititorilor observații destul de interesante despre viața romilor contemporani. Mărturisind că problemele lor îi sunt aproape, el descoperă niște trăsături caracteristice romilor din Soroca: „Sânt visători și e bine. Ar fi și mai bine dacă romii deja sedentari s-ar încadra activ în viața socială, în producție, dacă și-ar trimite copiii la școli. Știu că o seamă din cei mai cultivați cum este Ecaterina Drosu, medic la o policlinică din Chișinău și președinte al Asociației femeilor rome, Anatolie Rădiță, cunosător a mai multor limbi moderne, consultant la ULIM, și alții cunosc problemele țiganilor, se străduiesc să le soluționeze. Dar asemenea entuziaști au nevoie de susținere, de încurajare, de ajutorul statului și al societății” (Trofăilă 2001).

Asociația Etno-Socio-Cultural-Educativă „Bahtalo Rom” (1999), al cărei președinte era Anatol Rădiță⁸, și-a văzut ca sarcină aderarea tinerilor romi la valorile europene. Și-a început activitățile sociale cu mult înainte de înființarea asociației. În ziarul „Literatur” A. Rădiță publică un articol amplu despre romi – „Fenomenul vitalității” (Рэдицэ 1995). Autorul discută despre originea limbii romani „Romani Chib”, care este limba lui maternă. În acest articol el se prezintă ca lingvist și expert în multe limbi străine. Totodată, A. Rădiță scrie despre tendințele globale în domeniul limbii romilor, care duc la unificarea, adaptarea ei pentru toți romii din lume. „Tendința este complet justificată, dar în prezent nu este fezabilă, deoarece această problemă nu poate fi rezolvată în birourile oamenilor de știință” (Idem).

Următorul material al lui A. Rădiță este dedicat unei probleme foarte importante pentru romii din Republica Moldova – crearea unui ziar pentru populația romă (Рэдицэ 1996). Rădiță scrie: „Nu există nici o singură școală în Moldova, nici măcar cursuri care să predea limba romani. Problema romilor m-a ocupat de foarte mult timp. Corespondez cu Paul Ariste (cunoscut în întreaga lume) de la Universitatea din Tartu, cu romologul Lexa Manuș, Roman Demeter (din Rusia). <...> Scriu basme, proverbe, poezii în limba romani. Am terminat lucrul la dic-

ționarele romani-român, romani-rus, romani-spaniol. Acum lucrez la un abecedar al limbii romani și un manual de gramatică. Am un vis – să editez ziarul «Potcoava de aur» în limba romani» (Idem). În „Drumul Tinerilor”, Anatolie Rădiță a publicat „Luceafărul” de M. Eminescu și balada „Miorița”, ambele traduse în limba romani. În ziar, A. Rădiță figurează ca consultant-traducător al limbii romani (Эминеску 2002).

În arhivele digitizate ale Bibliotecii Britanice este listat ca proiect pentru organizarea unei mese rotunde în 2001. S-a preconizat că Asociația studenților romi din Republica Moldova în colaborare cu Asociația „Juvlia Romani” și AESCE „Bahtalo Rom” au organizat Masa rotundă „Romii și autoritățile publice – metode comune de stabilire a situației romilor în Republica Moldova”. Deocamdată nu am găsit confirmare în presă cu privire la desfășurarea acestui eveniment. Dar cel puțin faptul includerii în planurile acestor organizații a unui astfel de eveniment indică nu doar o activitate sociopolitică ridicată în rândul romilor, ci și o muncă coordonată și fructuoasă, înțelegere și sprijin reciproc în cadrul mișcării social-culturale a romilor.

Concluzii

Rezumând faptele prezentate în articol, vom sublinia că tot ceea ce a fost făcut de liderii mișcării sociale a romilor în primul deceniu de independență a Republicii Moldova nu a fost în zadar.

Totul s-a început cu Pavel Andreicenco, președintele Societății Social-Culturale „Romii Moldovei”, care a pus bazele mișcării naționale a romilor. Romii înșiși au început să creeze formațiuni sociale a căror sarcină era să ajute populația romă să rezolve problemele sociale și civile. Așa s-a născut și mișcarea mediatorilor, care era susținută de stat. Despre toate acestea a vorbit în 2020 Ion Duminica și Iu. Maximov în emisiunea Elenei Sârbu „Petalo Romano”, dedicată lui Pavel Andreicenco (90 de ani de la naștere) (Duminica 2020). În această emisiune Ion Duminica denotă: „În anul 2020 s-au împlinit 30 de ani de la formarea Societății Civile a Romilor din Republica Moldova. În anul 1990, Pavel Andreicenco a format prima organizație de romi din Republica Moldova (Societatea Social-Culturală «Romii Moldovei»); ulterior, el a format o rețea de organizații locale rome, care aveau scopul să reprezinte comunitatea romilor la nivel local. Astfel, prin intermediul Societății Social-Culturale «Romii Moldovei», el a deschis mai multe filiale: la Râșcani, Hâncești și Ceadâr-Lunga. Treptat, în fiecare raion erau reprezentanți ai Societății Social-Culturale «Romii

Moldovei»; de fapt, el i-a îndrumat pe «baronii locali» să formeze organizațiile locale ale romilor și să treacă de la faza neformală a liderismului la faza instituțională, devenind «lideri locali», care au obținut statut de «persoane juridice»” (Duminica 2020).

Nu putem, în opinia noastră, să desconsiderăm rolul Asociației Obștești (a femeilor rome) „Juvlia Romani” (1997) și a președintei Ecaterina Drosu. În primul rând, această organizație a încurajat femeile rome să se implice în viața social-politică a țării. În al doilea rând, a fost prima organizație de romi care a folosit oportunitatea de a se conecta la proiecte europene pentru a oferi acces femeilor rome la educație și pentru a schimba spre bine opinia publică despre conaționali săi.

Următoarea organizație care se înscrie în lista liderilor mișcării naționale a romilor din Republica Moldova este Asociația Etno-Socio-Cultural-Educativă „Bahtalo Rom” (1999), președinte Anatol Rădiță. Asume această formațiune și-a pus ca scop aderarea tinerilor romi la valorile europene.

Primul deceniu al independenței Republicii Moldova a demonstrat că forțele sociale ale romilor s-au maturizat în ceea ce privește nivelul de responsabilitate civică, disponibilitatea de a porni pe calea transformărilor sociale pentru bunăstarea comunității lor și disponibilitatea de a se integra în societatea modernă a Republicii Moldova. Din rândul mișcării sociale a romilor s-au evidențiat liderii acestei mișcări: Pavel Andreicenco, Artur Cerari, Ecaterina Drosu și Anatol Rădiță, care au fost și rămân fruntași, înscriind o pagină în istoria social-politică și social-culturală a romilor din Republica Moldova.

Note

* Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: „Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale” / 20.80009.1606.02.

¹<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c95c> (vizitat 14.08.2023).

² <https://ari.gov.md/ro/content/scurt-istoric> (vizitat 14.08.2023).

³ Лундские рекомендации об эффективном участии национальных меньшинств в общественно-политической жизни с пояснительными примечаниями. Сентябрь 1999 г., с. 3. În: <https://www.osce.org/ru/hcnm/32252> (vizitat 14.08.2023).

⁴ Лундские рекомендации об эффективном участии национальных меньшинств в общественно-политической жизни. În: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=162500&dst=100139#IdhJ5sTAj5rnr8no1> (vizitat 14.08.2023).

⁵ Andreicenco Pavel (n. 10 noiembrie 1930, or. Dnepropetrovsk – d. 16 iunie 2001, or. Chișinău) – solist al Ansamblului „Joc” (1949–1962), grup de dans al Orchestrei „Fluieraș” (1962–1973), coregraf și director artistic al ansamblului „Miorița”, precum și „Speranța”. Artist al Poporului din RSSM (1966). Actor de film. A jucat în filmele: „Krasnye Polyany” (1966), „O tabăra urcă spre cer” (1975), „O întâmplare la festival” (1976), „Vârsta adolescentului” (1981), „Cum să devii faimos” (1984) „Sunt vinovat” (1993) etc. Fondator și președinte al Asociației Social-Culturale „Romii Moldovei” (1990). Cavaler al Ordinului „Meritul Civic” (1999).

⁶ Cerar Artur Mihailovici (n. în 1960 în or. Soroca) – baron al romilor din Republica Moldova. Fiul lui Mircea Cerari. Președinte al Societății nordice „Romii Moldovei”. Președinte al organizației obștești „Bare-rom” (din 2017). Membru al Comisiei pentru Relații Interetnice. În: <https://ava.md/ru/stati/society/kak-zhivet-cyganskiy-baron/> (vizitat 12.08.2023).

⁷ Drosu Ecaterina (n. 3 mai 1946, s. Năpădeni, r. Ungheni – d. 22 august 2020, or. Chișinău) – lider al mișcării socioculturale. A absolvit Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” din Chișinău. Din 1970 a activat ca stomatolog. Președinta organizației neguvernamentale *Juvlia Romani*, care se ocupa de soarta femeilor rome. În: „Încă mai cred că vom ajunge să votăm politicieni adevărați care să dorească să scăpăm de minciună și corupție”. În: Jurnal săptămânal, 04 iulie 2015. <https://moldova.europalibera.org/a/27107919.html> (vizitat 05.09.2023).

⁸ Rădiță Anatol (n. 12 ianuarie 1952, s. Scoreni, r. Donușeni) – poet în l. romani, traducător, specialist de l. spaniolă, activist al mișcării social-culturale rome. A absolvit Universitatea de Stat din Chișinău (1969–1974). Profesor de l. spaniolă la școala medie din Chițcanii Vechi (1974–1984). Corespondent și traducător la ziarul „Tribuna” din Donușeni (1984–1996). Activează în calitate de consilier al rectorului la ULIM (1999–2002). Din 2000 este președintele Asociației Etno-Social-Cultural-Educative „Bahtalo Rom”. <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP699-31-1> (vizitat 12.09.2023).

Referințe bibliografice/References

Duminica I. 2020 Pavel Andreicenco (1930–2001), primul lider al romilor din Republica Moldova. Interviu. În: Emisiunea „Petalo Romano” din 17 decembrie 2020 / TV Moldova 1. <https://trm.md/ro/petalo-romano/petalo-romano-emisiune-din-17-decembrie-2020> (vizitat 27.08.2023).

Foto Anatol Rădiță. În: Duminica I. Personalități de etnie romă din Republica Moldova / https://www.academia.edu/6605127/PERSONALITATI_de_ETNIE_ROMA_din_REPUBLICA_MOLDOVA (vizitat 27.08.2023).

Foto Eudochia Negru. În: Duminica I. Personalități de etnie romx din Republica Moldova / https://www.academia.edu/6605127/PERSONALITATI_de_ETNIE_ROMA_din_REPUBLICA_MOLDOVA (vizitat 27.08.2023).

Maximov Iu. 2020. Interviu (în l. rusă). În: Emisiunea „Petalo Romano” din 17 decembrie 2020 / TV Moldova 1. <https://trm.md/ro/petalo-romano/petalo-romano-emisiune-din-17-decembrie-2020> (vizitat 27.08.2023).

Prohin V. 1998. Romii noștri care nu se trag de la Roma. În: Moldova Suverană, 1998, 5 februarie.

Raport 1998. Raport de activitate. Fundația Soros Moldova, p. 116-117. În: https://soros.md/wp-content/uploads/2022/07/FSM_Raport-anual_1998.pdf (vizitat 13.08.2023).

Sali N., Duminica I. 2006. Emergența societății civile. Romii în Republica Moldova: între toleranță și prejudecăți. Chișinău: Monograf.

Trofăilă V. 2001. Sedentarii visători. În: Moldova Suverană, 2001, 7 aprilie.

Андрейченко П. 1996. Как прежде, шумною толпой..? Открытое письмо властям республики от цыгана. În: Независимая Молдова, 1996, 20 март. / Andrejchenko P. 1996. Как prezhde, shumnoiu tolpoj..? Otkrytoe pis'mo vlastiam respublikli ot cygana. In: Nezavisimaia Moldova, 1996, 20 marta.

Андрейченко П. 1993. Цыганские шатры на площади после палаток волонтеров? În: Независимая Молдова, 1993, 24 апреля. / Andrejchenko P. 1993. Cyganskie shatry na ploschadi posle palatok volonterov? In: Nezavisimaia Moldova, 1993, 24 aprelia.

Георгиева-Воробьева Ю. 2001. Будьте готовы, господа цыгане! În: Независимая Молдова, 2001, 11 января. / Georgieva-Vorob'eva Iu. 2001. Bud'te gotovy, gospoda cygane! In: Nezavisimaia Moldova. 2001, 11 ianvaria.

Зеленчук В. 2000. Кэлдэрари, ловари, сэрвы... Кто они. În: Независимая Молдова,

2000, 25 мая. / Zelenchuk V. 2000. Kelderari, lo-vari, servy... Kto oni. In: Neza-visimaia Moldova, 2000, 25 maia.

Иванова Л. 1998. Цыганская подкова. În: Независимая Молдова, 1998, 24 июля. / Ivano-va L. 1998. Cyganskaia podkova. In: Neza-visimaia Moldova, 1998, 24 iulia.

Исследование 2002. Исследование, посвященное цыганам Молдовы. În: Столица, 2002, 22 июня. / Issledovanie 2002. Issledovanie, posviashchennoe cyganam Moldovy. In: Stolica, 2002, 22 iunia.

Истратий С. 2000. Цыгане на грани выживания. În: Кишиневские новости, 2000, 14 апреля. / Istratij S. 2000. Cygane na grani vyzhi-vaniia. In: Kishinevskie novosti, 2000, 14 aprelia.

Кобэсныану В. 1997. Я – цыганский барон. În: Независимая Молдова, 1997, 25 сентября. / Kobesnyanu V. 1997. Ya – tsyganskiy baron. In: Neza-visimaya Moldova, 1997, 25 sentyabrya.

Норкина И. 1994. Валентин Черарь: «В экономике, как в спорте, перерыв ведет к потере формы». În: Дневной экспресс, 1994, 1 марта. / Norkina I. 1994. Valentin Cherar': «V ekonomike, kak v sporte, pereryv vedet k potere formy». In: Dnevnoy ekspress, 1994, 1 marta.

Ройтбурд Е. 2001. Цыганское счастье. În: Столица, 2001, 7 апреля. / Rojtburd E. 2001. Cy-ganskoe schast'e. In: Stolica, 2001, 7 aprelia.

Рэдицэ А. 1996. Мечтаю о газете «Золотая подкова». În: Литератор. № 4, 1996, март, с. 8. / Redice A. 1996. Mechtaiu o gazete «Zolotaia podkova». In: Literator, no. 4, 1996, mart, s. 8.

Рэдицэ А. 1995. Феномен жизнестойкости. În: Литератор. № 1, 1995, декабрь, с. 8. / Redice A. 1995. Fenomen zhiznestojkosti. In: Literator, no. 1, 1995, dekabr', s. 8.

Состоялась 2002. Состоялась презентация книги. În: Независимая Молдова, 2002, 20 июня. / Sostoialas' 2002. Sostoialas' prezentaciia knigi. In: Neza-visimaia Moldova, 2002, 20 iunia.

Три четверти цыган Молдовы нигде не работают. / Tri chetverti cygan Moldovy nigde ne rabotaiut. <https://press.try.md/item.php?id=17006> (vizitat 16.09.2023).

Тузлов Л. 2001. Таборы осели в городах... În: Независимая Молдова, 2001, 3 октября. / Tuzlov L. 2001. Tabory oseli v gorodakh... In: Neza-visimaia Moldova, 2001, 3 oktyabrya.

Чтобы сохранить 2000. Чтобы сохранить самобытность. В Чадыр-Лунге создана Община молдавских цыган. În: Независимая Молдова, 2000, 15 ноября. / Chtoby sokhranit' 2000. Chtoby sokhranit' samobytnost'. V Chadyr-Lunge sozdana Obshchina moldavskikh cygan. In: Neza-visimaia Moldova, 2000, 15 noiabria.

Эминеску М. 2002. Лучафэрул (на цыг. яз.) и баллада «Миорица» (на цыг. яз.). Переводчик А. Рэдицэ. În: Дорога молодых ромал, 2002, 18 июня, с. 6-8. / Eminescu M. 2002. Luchaferul (na cyg. iaz.) i ballada «Miorica» (na cyg. iaz.). Perevodchik A. Redice. In: Doroga molodykh romal, 2002, 18 iunia, s. 6-8.

Svetlana Procop (Chişinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

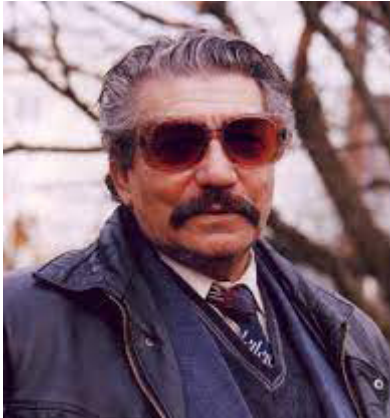
Светлана Прокоп (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Svetlana Procop (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Research Associate Professor, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: svetlanaprocop@ich.md

ORCID: 0000-0002-69284828

Anexă

Pavel Andreicenco – Președintele Societății Social-Culturale „Romii Moldovei”

Ecaterina Drosu – Președintele Asociației sociale (a femeilor rome) „Juvlia Romani”. În: <https://moldova.europalibera.org/a/27107919.html> (vizitat 14.08.2023)

Artur Cerari – Președintele Societății nordice „Romii Moldovei”

Eudochia Negru – Autoarea Proiectului cultural la Radio TV RM „Petalu Romano”

Anatol Rădiță – Președintele Asociației Etno-Socio-Cultural-Educative „Bahtalo Rom”